

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ГРЕНЬ Наталія Михайлівна

0УДК: 340.12:316.647.82](043.3)

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ВІКОМ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

ЛЬВІВ – 2023

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана самостійно.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
МІХАЙЛІНА Тетяна Вікторівна,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса,
професор кафедри теорії, історії держави і
права та філософії права;

доктор юридичних наук, професор
СЕРДЮК Наталія Аркадіївна,
Київський національний університет
будівництва і архітектури,
професор кафедри політичних наук і права;

доктор юридичних наук, доцент
ЩИРБА Мар'яна Юріївна,
Волинський національний університет імені
Лесі Українки,
доцент кафедри теорії та історії держави і
права.

Захист відбудеться «5» квітня 2023 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, 4-й корпус, аудиторія 209-А.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» за адресою: 79013, м. Львів, вул. Професорська, 1.

Реферат розісланий «4» березня 2023 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
Д 35.052.19

д.ю.н., професор І. М. Жаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Глобальною проблемою сучасного суспільства є дискримінація, яка зазіхає на індивідуальність, демократизм, гуманізм, рівність та інші ціннісні категорії, вироблені людством роками. Стигматизація, ущемлення, приниження, надання переваги іншим – це все прояви дискримінації. Недискримінація та рівність, як основні поняття духовної культури людства, виступають абсолютном розвитку антропологічної сутності особистості. Тоді як дискримінація вражає саму сутність людини через її зовнішнє несприйняття, порушує внутрішні імперативи та знищує індивідуалізацію. У широкому розумінні дискримінація – явище несумісне з уявою про гідність, яка властива кожному члену людської спільноти, котрий володіє рівними і невід’ємними правами. Однак суспільні стереотипи доволі часто порушують індивідуальну цінність особи лишень на підставі того, що вона належить до «іншої групи».

Дискримінація за віковим критерієм є особливо актуальною проблемою сьогодення. Дискримінація людей за віком містять розмаїття форм і дій, які призводять до відмінностей і переваг стосовно людей, у тому числі за критерієм віку. Поряд з цим правове регулювання цієї проблеми та належна правозастосовна і судова практика майже відсутні.

Вікова дискримінація має деструктивні прояви як для держави, так і для суспільства та індивідуума, оскільки первинна шкода завдається дискримінованій групі, а згодом непрямі, глибинні наслідки настають для суспільства загалом. Держава, в якій із терпимістю ставляться до дискримінації, формує суспільство, де люди позбавлені можливості вільно та повною мірою розкрити свій потенціал, захистити права та законні інтереси. Сьогодні в Україні, на жаль, мають місце прояви дискримінації всіх вікових груп в різноманітних суспільних відносинах. Дискримінація за віком є найпоширенішою формою насильства та порушення прав людини, вона зачіпає мільйони людей щодня, і її дуже важко розпізнати.

Вік є невід’ємною характеристикою людини, що впливає на її правовий статус та соціальне становище. Саме вік є домінуючою ознакою дискримінації. Це зумовлено двома обставинами: по-перше, ця ознака притаманна всім людям, на відміну від інших ознак дискримінації, як-от стать, раса, національність тощо; по-друге, вік має змінну характеристику, тобто протягом життя людина завжди потраплятиме в якусь вікову групу, що буде дискримінаційною ознакою. Ніхто не застрахований від потрапляння у ситуацію, де є дискримінація. Проте зазвичай у цю групу найчастіше потрапляють діти та люди літнього віку як соціально незахищені особи. Правові проблеми подолання дискримінації за віковою ознакою у сучасний період постають досить радикально, згодом проблема буде тільки загострюватися, тому що демографічна криза зростатиме і її наслідки мають непередбачуваний, біфуркаційний характер. Пандемічні загрози та військовий конфлікт значно посилили реальну проблему вікової дискримінації.

Загальні проблеми дискримінації та її правового тлумачення розглядали науковці національної школи права, зокрема В. П. Горбатенко, К. М. Вітман, В. Б. Ковальчук, А. А. Коваленко, І. О. Кресіна, З. П. Равлінко, Л. І. Лойко, Т. В. Міхайліна, Н. В. Сербин, І. В. Янковець та інші. Аналіз зовнішніх впливів соціального середовища, глобалізації та забезпечення принципів рівності та верховенства права у системі прав людини знаходимо у працях таких провідних учених, як В. П. Базова, Я. С. Богів, Ю. М. Бисага, О. В. Грищук, С. М. Задорожна, І. І. Забокрицький, І. М. Жаровська, Н. В. Оніщенко, М. В. Осядла, Н. А. Сердюк, С. С. Сливка, С. П. Погребняк, А. С. Романова, Т. В. Чехович та інші.

Окремих питань дискримінації дітей у різних сферах суспільних відносин торкалися Т. З. Гарасимів, Н. В. Ортинська, Р. Ю. Матяшовська, В. Ю. Колесник, М. М. Сірант, Б. Р. Стецюк, М. Ю. Щирба та інші.

Вікова дискримінація також розглядається в іноземних наукових джерелах, фахівці сконцентровують свою увагу на питаннях протидії дискримінації осіб старшої вікової групи, зокрема D. Abrams, C. Barber, A. Barrett, D. Burnes, R. Cope, V. de la Fuente-Núñez, J. Hannah, C. R Henderson Jr, M. Naiman-Sessions, P. Nash, A. Officer, S. Pascale, K. Pillemer, M. L. Schneiders, C. Sheppard, J. A. Thiyagarajan, M. Vauclairand, M. Wassel.

Особливості соціального статусу осіб літнього віку розкрито в межах окремих галузей знань, країн та сфер дослідження, зокрема K. Terrell, E. Brynjolfsson, J. Horton, A. Ozimek, D. Rock, G. Sharma, H.-Yi TuYe у сфері праці, D. O'Shea, H. H. P. Kluge, S. Harper у медицині.

Правовим аспектам протидії дискримінації дітей та молоді приділяють свою увагу в іноземній доктрині J. M. Montepare, T. Redman, S. M. Roy, E. Snape, E. Young-Bruehl, L. A. Zebrowitz, V. A Zelizer. та інші.

Однак, попри суттєву активізацію уваги науковців до цієї проблеми, як в національній, так і іноземній доктрині відсутні комплексні дослідження, які б аналізували питання дискримінації як негативного соціального явища. Тим паче, відсутні праці, які б були присвячені загальнотеоретичному розумінню правової природи вікової дискримінації. Розглядувана тематика досі не знайшла належного наукового висвітлення як вагома юридична проблема, що потребує широкої уваги і комплексного вивчення, в межах цього дослідження порушується вперше.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до положень, визначених у «Стратегії людського розвитку», що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015;

тематичним напрямом, визначених постановою Кабінету Міністрів України № 942-2011-п «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року».

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розв'язання науково-прикладної проблеми, що має важливе значення для правової науки та полягає у комплексному теоретико-правовому розумінні дискримінації за віком і формуванні належної правової політики протидії та запобігання віковій дискримінації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- репрезентувати методологію дослідження та провести огляд джерельної бази у сфері дискримінації за віком;
- розглянути тлумачення терміна «дискримінація» в сучасній юридичній науці;
- позиціонувати вік як юридичну категорію;
- скласти правову характеристику вікової дискримінації;
- визначити соціальні передумови дискримінації за віком у глобалізованому суспільстві в умовах пандемічних та військових загроз;
- розкрити загальні та спеціальні принципи правової політики у сфері недискримінації за ознакою віку;
- узагальнити юридичне розуміння та виокремити комплексну дескрипцію форм дискримінації за віком;
- встановити сутність множинної дискримінації як комбінованої проблеми вікової дискримінації;
- схарактеризувати дискримінацію за віком, що порушує право на працю та розробити заходи її протидії;
- розглянути вікову дискримінацію при визначенні та реалізації медичних прав людини;
- комплексно проаналізувати вікову дискримінацію у соціально-комунікативній сфері;
- узагальнити систему міжнародно-правових та регіональних гарантій недискримінації людини за віковою ознакою;
- провести компаративний аналіз національного законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації за віком
- виокремити інституційні гарантії запобігання та протидії дискримінації за віком.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, в яких формуються права людини, що забезпечують ідеї рівності та справедливості.

Предмет дослідження – теоретико-правові аспекти дискримінації за віком.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження виокремлено авторську методологічну систему. Використано такі підходи: людиноцентричний та постгуманістичний/трансгуманістичний підхід, що визначає індивідуальний ціннісний критерій методології та дає можливість формувати наукове завдання крізь призму необхідного регулятивного ідеалу, який прагне до встановлення простору взаємного визнання і справедливого

порядку відносин та спрямовує на переосмислення людського саморозуміння та відносин між людиною та правовою природою соціальної реальності (*Розділи 2, 3, 4*); міжкомплементарний підхід, що розширює потенціал наукового пошуку та рефлексує в контексті поєднання різних галузей знань задля отримання досконалого соціально-правового результату та інтегрованого правового знання (*Розділи 1, 2, 4*); узгодження місцевих, національних та міжнародних атрибутів завдяки врівноваженому підходу до уніфікації норм права та недопущення «сліпого» запозичення укладів, які будуть недієвими в державі через суспільний супротив (*Розділ 1, 3, 5*).

До системи методологування віднесено також трирівневу матрицю методів як узгоджену групу домінуючих засад, прийомів, правил набуття нових знань та їх опрацювання для пізнання об'єктивної реальності: філософсько-діалектичний, що вказує на необхідність знаходження істини у дискурсі універсального мислення та дає змогу розширити підхід до розуміння явища, подолавши вузьку концентрацію на сучасних аспектах національного правового регулювання, і натомість відображати бажані прогнозовані позитивні суспільні явища, котрі з'ясовуватимуть глибинні причинні зв'язки та внутрішні закономірності (*підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1*); феноменологічний, котрий забезпечує можливість досліджуваної проблеми завдяки аналізу соціальної практики (*підрозділи 1.3, 2.2., 3.2, 3.3, 5.2, Розділ 4*); герменевтичний, що надає можливість тлумачити юридичні тексти різного рівня та володіє потенціалом визначати бажані норми для вдосконалення гарантування недискримінації за ознакою віку в будь-якій сфері (*підрозділи 1.2, 2.1, 3.2, 5.1, 5.3*); загальнонаукові (аналіз, синтез, аналогія, абстрагування, системний метод); спеціально-юридичні методи: юридико-компаративний – для порівняння, пізнання й удосконалення правового регулювання соціальних відносин у контексті політики вікової недискримінації (*підрозділи 1,2, 1.3, 2.1, 2.2, 5.2, 5.3*); метод соціального толерування (*підрозділи 2.2, 3.1, 4.2, 4.3*), комплексно-секторальний метод – для розмежування комплексу гарантій в окремих сферах суспільного життя (*Розділ 4*); метод систематичного перегляду усталених правових практик (*Розділ 4, 5*); юридико-статистичний (*підрозділи 1.3, 2.2, 4.1*); метод авторського опитування.

Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу міжнародних звітів та комплексних зведень, міжнародних і національних статистичних показників, нормативні джерела, матеріали практики зарубіжних країн, зокрема Австрії, Аргентини, Бельгії, Грузії, Естонії, Італії, Великобританії, Греції, Канади, Кіпру, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Нової Зеландії, Польщі, Словаччини, США, Туреччини, Фінляндії, Франції, Чехії, Швеції, Швейцарії, Японії та інших, судова практика Європейського суду з прав людини (понад 40 справ), а також дані опитування 340 респондентів, проведеного за авторськими анкетами упродовж 2018–2021 років у м. Львові.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим у загальнотеоретичній юриспруденції комплексним науковим дослідженням тлумачення, правового регулювання, запобігання та протидії

дискримінації за віковою ознакою та гарантування правової політики недискримінації в сучасних умовах розвитку державності.

Найвагомішими результатами дослідження, що становлять його новизну і визначають практичну значущість, є такі положення і висновки:

уперше:

– запропоновано власний понятійно-категоріальний апарат вікової дискримінації, зокрема такі термінопоняття:

1) *«дискримінація за віком»*, що трактується як ситуація, в якій особа через свій вік зазнає обмеження у визнанні, реалізації прав, свобод, законних інтересів у будь-якій формі або до неї ставляться менш сприятливо, ніж би ставилися до особи іншого віку у порівняльній ситуації;

2) *«множинна дискримінація за віком»*, котру запропоновано тлумачити як дискримінацію особи чи групи осіб у будь-якій її формі та на основі будь-якої комбінації двох або більше підстав, однією з яких є вік, при цьому підстави накладаються одна на одну, підсилюючи негативні наслідки дискримінації;

3) *«гарантії запобігання та протидії віковій дискримінації»* позиціоновано як специфічний комплекс умов, засобів, методів та принципів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини в контексті недопущення порушення рівності за віковою ознакою та протидії порушення вікової дискримінації;

– визначено основні характеристики вікової дискримінації, зокрема: дискримінаційною характеристикою є вік особи; на відміну від інших видів дискримінації, характеризується тим, що потенційною жертвою може бути будь-яка особа; простежується змінність ознаки дискримінації протягом життя; має ширшу латентність, ніж інші її види, та є найбільш соціально толерованою; вік є особливо складним для тлумачення ознаки як дискримінаційної та згруповано соціальні умови, що сприяють дискримінації за віком в сучасному глобалізованому суспільстві в умовах пандемічних загроз та військових конфліктів;

– розроблено систему принципів правової політики недискримінації за віковою ознакою, котрі формують базис для нормативної діяльності держави, правореалізаційної та правозастосовної практики: *загальні* (верховенство права, законність, рівність, справедливість) та *спеціальні* принципи (горизонтальності, індивідуалізації у сфері визначення чинників та засобів захисту від дискримінації, принцип обов'язку доказування відповідача);

– запропоновано алгоритм дій правозастосовувача щодо виявлення прямої вікової дискримінації та виокремлено обов'язкові елементи непрямої дискримінації за віком;

– узагальнено вимоги, що можуть тлумачитися як законне посилення/легітимна мета дискримінаційної ситуації при порушенні права на працю та доведено, що додаткові гарантії права на працю неповнолітніх носять ознаки непрямої дискримінації, оскільки вони ставлять цю групу в дискримінаційну ситуацію через утруднення під час працевлаштування, покладаючи на роботодавця додаткові обтяжливі зобов'язання;

– згруповано вікові дискримінаційні прояви при реалізації медичних прав шляхом визначення недоліків правової політики у сфері охорони здоров'я щодо

дітей та запропоновано введення нормативних конструктів, що передбачатимуть: можливість за заявою пацієнта старше 16 років відмови батькам у праві отримання інформації про стан здоров'я дитини, якщо така відмова не впливатиме на медичні результати; право без дозволу батьків до досягнення повноліття отримати медичну консультацію щодо безпечності статевих зносин; заборону ознайомитися з результатами генетичного скринінгу, зробленого дитині або її близьким родичам, якщо результати його можуть містити інформацію, яка має значення для здоров'я цієї особи, до досягнення повноліття;

– мотивовано, що застосування принципу «максимізації вигоди від лікування», котрий потребує урахування прогнозу виживання, фактично означає надання пріоритету молодим пацієнтам, тому зазначені норми мають ознаки непрямой дискримінації за віком та доведено негативну національну практику прямої дискримінації у локальних медичних протоколах; запропоновано комплекс заходів протидії дискримінації при реалізації медичних прав особи;

– систематизовано чотири групи гарантій протидії віковій дискримінації: політичні; ідеологічні; соціальні; юридичні (нормативні, інституційні); виокремлено риси гарантій недискримінації за віковою ознакою в сучасній правовій реальності;

– для вдосконалення нормативних правових гарантій запропоновано: внести зміни до Конституції України, де вік вказати не факультативною ознакою через поняття «та інше», а нормативно визначеною ознакою дискримінації; удосконалити процедуру експертизи нормативно-правових актів на предмет недопущення дискримінації; внести доповнення до законодавчої бази в контексті гармонізації національного законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу; удосконалити інститут відповідальності за дискримінаційні дії, зокрема за віковою ознакою;

– згруповано інституційні гарантії запобігання та протидії дискримінації за віком у модельні групи та обґрунтовано потребу створення інституту Урядового уповноваженого у справах вікової дискримінації, розроблено основні завдання такого спеціального органу, які запропоновано впровадити у законодавство;

удосконалено:

– вихідні методологічні основи дослідження дискримінації за віком завдяки виокремленню підходів, авторської рівневої системи методологування та парадигмальних чинників трансформації сучасного співіснування людства, що впливають на зміну методологічного інструментарію у досліджуваній сфері;

– розуміння дискримінації як загальної характеристики, тлумачення взаємозалежності та розбіжності понять «справедливість», «рівність» та «недискримінація»; особливостей допустимості відхилення від ідеї рівності заради досягнення принципу недискримінації;

– зміст поняття віку як нормативно-соціальної категорії, що полягає у констатації настання певних часових меж життя особи, в якому вона може легально займатися певною діяльністю, набувати прав та обов'язків, спеціального правового статусу та систематизацію винятків посилення на вік як виправдану ознаку, котрі не тлумачаться як такі, що створюють дискримінаційну ситуацію;

– найпоширеніші види суміщення ознак у множинній віковій дискримінації, зокрема: вікова дискримінація біженців та мігрантів; дискримінація за віком і станом здоров'я; гендерно-вікова дискримінація; дискримінація у сфері гендерної/сексуальної ідентичності та віку;

– узагальнення сфер соціальної активності та комунікації, де найбільше проявляється вікова дискримінація: сфера громадської мобільності; інформаційна; фінансова та страхова; юридична сфера та сфера рекламної діяльності;

– групування міжнародних-нормативних гарантій, зокрема тих, що: регулюють недискримінацію як загальну родову категорію; регламентують множинну дискримінацію; стосуються протидії окремим галузям дискримінації за віком; визначають недопущення дискримінації щодо осіб літнього віку; забезпечують недопущення дискримінації дітей та компаративістське розуміння чинних систем законодавства у сфері вікової дискримінації;

набули подальшого розвитку:

– наукові позиції щодо джерельної бази дослідження завдяки групуванню попередніх авторських здобутків за предметом та сферою аналізу;

– дискусії щодо критики хронологічного визначення мінімальної вікової межі через заперечення вільного розуміння віку, що може спричинити значні організаційні, компетентнісні, інституційні та економічні витрати щодо оцінювання кожного випадку під час встановлення межі мінімального віку та ускладнить правову практику;

– теоретичні позиції про рівні залученості індивідуума та суспільства у дискримінаційні ситуації завдяки виокремленню мікрорівня, мезорівня і макрорівня дискримінації;

– пропозиції щодо вдосконалення Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про лікарські засоби», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Цивільного кодексу України за допомогою встановлення низки норм, котрі б протидіяли віковій дискримінації та долали колізійність чинних норм права у цій сфері стосовно віку;

– пропозиції удосконалення правового регулювання страхової діяльності щодо дотримання принципу недискримінації за віковою ознакою;

– критичні тези про практику діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини через констатацію відсутності його уваги до цього виду дискримінації, незастосування інституту експертного висновку в дискримінаційних справах у судових інстанціях;

– мотивація трансформації розуміння вікової дискримінації ЄСПЛ у зв'язку з тим, що на сучасному етапі розвитку судових гарантій дискримінацію визнано як самостійну юридичну категорію, яка не потребує застосування додаткової норми матеріальної частини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

– аналітичні дані про незначну чинну судову практику України та низки європейських держав у сфері вікової дискримінації, що вказує на потребу актуалізації проблематики у соціально-правовій реальності.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції спроектовані на використання у:

– *правотворчості* – як теоретико-правове підґрунтя формування політики запобігання та протидії вікової дискримінації на загальнодержавному та регіональному рівнях у всіх сферах суспільного життя (*довідка видана Львівською обласною державною адміністрацією №02-85/1 від 27.01.2023 р.; довідка видана Львівською обласною радою №010-вих-91 від 20.02.2023 р.*);

– *правореалізації* – для підвищення рівня обізнаності та правосвідомості всіх правореалізуючих та правозастосовних суб'єктів щодо правової природи, форм та проявів дискримінації, зокрема вікової, аспектів боротьби з нею та вироблення юридичної та суспільної практики нульового толерування дискримінаційним проявам (*довідка видана Львівським окружним адміністративним судом № 03.1.06/3632/22 від 23.01.2023 р.; довідка видана Громадською організацією «Своя правда» №15-12/22 від 15.12.2022 р.*);

– *науково-дослідній роботі* – для поглиблення знань про дискримінацію як негативне соціально-правове явище, її характеристику, види, особливості вікової дискримінації окремих груп та тенденцій розвитку гарантій протидії дискримінації у різних сферах суспільного життя;

– *навчальному процесі* – під час викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Правова глобалістика», «Міжнародний захист прав людини», «Правове забезпечення гендерної рівності», «Європейський суд з прав людини: практика діяльності» та низки інших галузевих наук, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів (*довідка видана Національним університетом «Львівська політехніка» №67-01-198 від 02.02.2023 р.*).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані та обґрунтовані в дисертації концептуальні положення, висновки і пропозиції одержані особисто здобувачем на основі аналітичного осмислення спеціальної літератури, міжнародних та внутрішньодержавних джерел законодавства, матеріалів практики діяльності органів влади, статистичних даних, інформаційних довідок тощо. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено у виступах і доповідях на науково-практичних конференціях, зокрема: «*Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*» (м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р.); V Международной научной конференции «*Научные исследования: парадигма инновационного развития*» (г. Прага, 28 грудня 2020 р.); «*Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*» (м. Харків, 22–23 січня 2021 р.); XVII International scientific and practical Conference «*Science and civilization – 2021*» (Sheffield, 30 January–07 February 2021); «*Національний та міжнародний механізми захисту прав людини: постмодерні тенденції розвитку, виклики та шляхи модернізації*» (м. Київ, 26 лютого 2021 р.); «*Незалежність України: права людини та національна безпека*» (м. Львів, 21 травня 2021 р.); «*Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика (до 25-ї річниці Конституції України)*» (м. Маріуполь –

м. Кривий Ріг, 11 червня 2021 р.); «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей» (м. Ужгород, 22 червня 2021 р.); XVII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «*Nauka: teoria i praktyka – 2021*» (Przemyśl, 07–15 sierpnia 2021 r.); «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (присвяченої 30-тій річниці з дня проголошення незалежності України)» (м. Ужгород, 23 серпня 2021 р.); XVII міжнародна научна практична конференція «*Новини на научний прогрес – 2021*» (г. Софія, 17–25 августа 2021 г.); «Роль періодичних юридичних видань у формуванні правової держави: зарубіжний досвід та Україна» (м. Ужгород, 21 жовтня 2021 р.); «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (м. Львів, 19 листопада 2021 р.); «Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя» (м. Львів, 28 грудня 2021 р.); «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 8 червня 2022 р.); «Право і суспільство в реаліях карантинного періоду» (м. Київ, 24 лютого 2022 р.); «Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Львів, 11 листопада 2022 р.); «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «*Осінні юридичні читання – 2022*» (м. Вінниця, 24 листопада 2022 р.); «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (м. Львів, 25 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено автором у 45 наукових публікаціях, з них одна одноособова монографія, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science та 20 апробацій результатів дослідження на конференціях та науково-практичних заходах. Загальний обсяг публікацій становить 58,3 друк. арк., з яких особисто автору належить 47,8 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 395 сторінках тексту. Робота містить 13 додатків на 20 сторінках. Список використаних джерел охоплює 895 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розроблення та методи наукового аналізу; визначено мету і завдання дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації та впровадження одержаних результатів.

У **першому розділі** «Загальні наукознавчі аспекти дослідження» проаналізовано понятійно-категоріальний апарат дискримінації, методологічну

основу дослідження, попередню наукову доктрину і сутність віку як юридичної категорії.

Вказано, що методологічні парадигми сьогодні підлягають трансформації, оскільки потребує оновлення правовий підхід у зв'язку зі зміною глобальних основ людського буття. Виокремлено парадигмальні чинники трансформації сучасного співіснування людства, що коригують методологічний інструментарій у сфері правової політики дискримінації за віком. Констатовано, що модерне методологічне підґрунтя потребує оновленого підходу дослідника з врахуванням викликів для сучасної правової реальності. Позитивна політика, новітні методи боротьби з дискримінацією, гарантування протидії дискримінаційним ситуаціям в окремій країні завдяки відкритості сучасних знань отримують новітні перспективи та дають можливість імплементувати модерні знання в практичний вимір окремої системи права.

У дисертації репрезентовано авторську методологію дослідження дискримінації за віком, що насамперед охоплює систему новітніх підходів та трирівневу матрицю методів як узгоджену групу домінуючих засад, прийомів, правил набуття нових знань та їх опрацювання для пізнання об'єктивної реальності.

Національну джерельну базу попередніх наукових досліджень виокремлено в п'ять груп, зокрема наукові праці, які аналізують: питання дискримінації як негативного загальносоціального явища (Равлінко З. П., Янковець І. В., Кресіна І. О., Вітман К. М., Горбатенко В. П., Коваленко А. А., Лойко Л. І., Сербин Н. В.); зовнішнє правове та соціальне середовище, у якому формується політика недискримінації, зокрема питання, що пов'язані з рівністю, свободою, правами та свободами людини, верховенством права та принципами правової системи (Задорожна С. М., Чехович Т. В., Оніщенко Н. В., Осядла М. В., Гришук О. В., Калітинська В. М., Сливка С. С., Кругова С. С., Борисов Є. Є., Деркач А. Л.); чинники, які впливають на становлення та формування правової політики запобігання та протидії вікової дискримінації, що стосуються правової глобалізації, пандемічних загроз та військових дій як чинника зміни правової реальності (Жаровська І. М., Романова А. С., Базова В. П., Стрельцова Є. Д., Міхайліна Т. В., Сердюк Н. А., Моца А. А., Белов Д. М., Бисага Ю. М.); правовий статус дітей, освітню систему у демократичній державі та визначення концепції ціннісного сприйняття цього віку для особистості (Ортинська Н. В., Матяшовська Р. Ю., Щирба М. Ю., Гарасимів Т. З., Ряшко В. І., Колесник В. Ю., Дронова В. Ю.); праці навчально-методичного спрямування (Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю., Невоїт Т. В., Партенадзе О. В., Заєць С. А., Мартиновський Р. Ю.).

Доведено відсутність комплексних наукових досліджень у сфері вікової дискримінації, аналізу понятійно-категоріального апарату, віку як правового явища, чинників, які впливають на поширення дискримінаційної ситуації, гарантій запобігання та протидії дискримінації за віковою ознакою. Мотивовано сучасну праксіологічну затребуваність такого наукового аналізу. Обґрунтування політичних та правових управлінських рішень науковими висновками дає

можливість уникнути помилковості та спрогнозувати недоліки і тенденції футурологічного характеру. Наука створює основні парадигми та визначає орієнтири для майбутнього соціально-правового існування.

Проаналізовано правову природу дискримінації як родового поняття вікової дискримінації. Аналіз сучасної правової доктрини дав можливість узагальнити такі юридичні підходи до розуміння дискримінації, як: позиція щодо тлумачення дискримінації як всіх дій, що порушують принцип рівності та зачіпають людську гідність (О. Гузь, Ю. Поліщук, М. Новицький); позиціонування дискримінації як дій, що порушують права людини та зачіпають її гідність (К. Левченко, Ю. Шемшученко) або поєднання вказаних розумінь.

Встановлено взаємодію понять «справедливість», «рівність» та «недискримінація», їх взаємозалежність. Мотивовано позицію автора, що вказані поняття мають свої особливості та співвідносяться доволі широко, оскільки охоплюють універсальність ставлення до людей у суспільстві. Право на рівність – це право всіх осіб бути рівними у своїй гідності та брати участь у всіх сферах громадянського, політичного, економічного, соціального та культурного життя нарівні з іншими. Право на недискримінацію є одним із елементів права на рівність. Недискримінація є необхідною, але недостатньою умовою для реалізації права на рівність. Право на недискримінацію є окремим основним правом, що входить до права на рівність, але, окрім того, містить додатковий складник – право на правомірне розрізнене ставлення, чого не містить категорія рівності. Справедливість виступає ідеологічною надбудовою, що вміщує принцип рівності і недискримінації у своїй парадигмальній системі.

Ґрунтуючись на аналізі практики ЄСПЛ та тлумаченні національної практики низки європейських країн, доведено, що встановлення та реалізація норм виключно в межах ідеї абсолютної рівності може призвести до дискримінації. Принцип недискримінації, відповідно, містить правомірне відхилення від принципу рівності. Згруповано чинники допустимості такого відхилення у правовій державі.

Загалом підтверджено, що вік використовують як показник тривалості життя й особливостей поведінки людини, де беруть до уваги біологічний і функціональний аспекти. Семантичний, біологічний, філософський, хронологічний, психологічний, тілесний, соціальний критерій розуміння віку відображає його комплексність як суттєвої індивідуальної, змінної характеристики людини. Вказане доводить культурно-ментальне розуміння віку та його умовність щодо ідентифікування людини з її віковою групою.

Зазначено, що з погляду юриспруденції вік уособлюється як нормативно-соціальна категорія, що полягає у констатації настання певних часових меж життя особи, в якому особа може легально займатися певною діяльністю, набувати прав та обов'язків, спеціального правового статусу. Зауважено, що в теоретико-правовому розумінні вік не може тлумачитися виключно як нормативна категорія, це соціальне явище, яке охоплює моделі інших суспільних наук, ґрунтується на розумінні віку на певному історичному етапі розвитку

суспільства та культури, містить ментально-традиційні уявлення про вік окремого народу.

Виокремлено та схарактеризовано окремі вікові групи з особливим правовим статусом, зокрема: вік повноліття (неповнолітні перестають юридично вважатися дітьми і беруть на себе повний контроль, відповідальність за дії та рішення, тим самим припиняється юридичний контроль обов'язків їхніх батьків або опікунів); вік кримінальної відповідальності (кількість років, із настанням яких особа вважається такою, що підлягає кримінальній відповідальності); вік залучення особи до участі в судовій процесуальній діяльності (настання встановлення мінімальних вікових вимог для участі дітей у судовому процесі); шлюбний вік; вік обов'язкової освіти; мінімальний вік працевлаштування; мінімальний вік для вживання та купівлі алкоголю; мінімальний вік для сексуальної згоди; мінімальний виборчий вік, мінімальний вік згоди у медичній сфері; вік спеціальної чи військової служби.

Констатовано, що, встановлюючи мінімальний вік, держави використовують рівновагу між потребою захисту та бажанням розширити можливості, однак баланс має суб'єктивну оціночну природу, тому часто може бути спірним та дискусійним. Доведено, що сучасні правові стандарти містять можливості варіації віку залежно від суб'єктивних характеристик, зокрема завдяки унормуванню правового інституту емансипації.

У другому розділі «Теоретико-правові аспекти дискримінації за віком» досліджено сутність вікової дискримінації та проаналізовано соціальні передумови дискримінації за віком у глобалізованому суспільстві в умовах пандемічних та військових загроз.

Визначено, що дискримінація за віком у науковій доктрині набула свого розвитку в 70-80-х роках ХХ століття з ідеї протидії негативному ставленню, поведінці та спрямованій інституційної практики та політики щодо людей похилого віку (Р. Батлер, Е. Палмор). Виникнення вікової дискримінації було зумовлено трьома чинниками: демографічне старіння населення і соціальні зміни, що торкнулися всіх сфер життя, вимагаючи відповідь суспільства; акцентування адвокатської спільноти на тому, що їхні клієнти ставали дедалі старшими, це призвело до трансформування правових запитів; академічна зацікавленість новою проблематикою. Вже на перетині століть розуміння розширюється через визначення нульового толерування та нетерпимості до дискримінації будь-яких вікових груп (С. Дункан, В. Лоретто, В. Леві, Д. Кеннеді та інші).

У дисертації скритиковано розуміння вікової дискримінації та ейджизму як тотожних понять, мотивовано, що останнє поняття є вузьким, оскільки стосується тільки осіб літнього віку і виступає тільки одним (поведінковим) елементом дискримінації та не містить когнітивний (стереотипи) та афективний (упередження) елементи.

Використовуючи метод систематизації та узагальнення, визначено основні характеристики вікової дискримінації та виокремлено етапи формування дискримінаційної поведінки на індивідуальному рівні: 1) стереотипування –

вікові стереотипи є складними, їх зв'язок із поведінкою є нелінійним, часто не прослідковується прямого виклику дискримінаційної поведінки через активацію стереотипів (щоб вікові стереотипи активувалися, вік має бути помітною ознакою ситуації; простежується залежність активування стереотипу від контексту та ситуації; активізація стереотипу не є прямим предиктором відповідної поведінки); 2) упередження – полягає в емоційній реакції або відчутті, тобто вікові стереотипи спрямовуються на людей на основі їх уявного членства в групі; 3) безпосередня поведінка – дії, практика чи політика, які застосовуються до людей через їх уявну чи реальну приналежність до якоїсь вікової групи. Проста активація та стереотип не передбачає, що люди будуть неминуче відчувати негативні почуття і діятимуть дискримінаційно. Тільки коли є обов'язковий третій рівень (діяльнісний), можна класифікувати дискримінацію стосовно іншої особи за віком, оскільки попередні стереотипи та упередження виключно націлені на внутрішню характеристику особистості; доки вони не отримали зовнішнього виразу, доти й відсутня дискримінаційна ситуація.

Наголошено, що поширення вікових стереотипів залежить від культурних особливостей народу та від зовнішнього оточення, правової політики держави, об'єктивної соціальної реальності. Для вікової дискримінації характерне таке явище, як «вікова самодискримінація», що виникає унаслідок інтерналізації або втілення негативних вікових стереотипів, коли людина самостійно підтримує вікові настрої та стереотипи.

Вікова дискримінація суперечить антропологічній сутності людини через посягання на автентичність індивідуального, зведення його до загального чинника. Так, власна автентична природа особи нівелюється під впливом загальносоціальної стигматизації групи людей окремого віку як фізично та ментально невідповідних, проблемних та таких, що потребують надмірних додаткових гарантій від суспільства. Дискримінація провокує неспроможність реалізувати людиною свою автономію, руйнує персоналізацію та навіть підлеглість зовнішнім впливам.

Обґрунтовано потребу включення законного інтересу до конструкту вікової дискримінації, оскільки європейське законодавство не вимагає прямого зв'язку дискримінації з наявністю норми права, яка б вказувала на порушення прав людини.

Проаналізовано сучасні глобальні та критичні загрози як чинники активізації дискримінаційних ситуацій, згруповано соціальні умови, що призводять до дискримінації за віком.

Глобальна ситуація, що склалася у сфері вікових стереотипів та дискримінації, не призводить неминуче до макроекономічного спаду. Правильна і належна політика держави може сприяти подоланню кризової ситуації. В умовах сучасних викликів та кризових явищ, на нашу думку, необхідно активізувати правову політику за такими напрямками: встановити чіткі, точні та застосовні процедури боротьби з усіма фазами кризових подій на основі якісних та дезагрегованих даних про населення після аналізу реагування компетентних органів усіх рівнів на глобальну вікову кризу; залучати до процесу розробки

процедур подолання кризових ситуацій експертів різних сфер; покращити доступ до адекватної, вичерпної та своєчасної інформації про соціальні вікові виклики і кризи; працювати над загальним удосконаленням системи охорони здоров'я та соціального захисту; забезпечити більшу доступність психологічної підтримки та охорони психічного здоров'я; вживати заходів для сприяння волонтерству та заохочення волонтерської діяльності всіх поколінь; активізувати роботу щодо покращення становища людей похилого віку; створювати системні заходи підтримки для неформального догляду та піклування про членів сім'ї; вжити заходів щодо запобігання соціальному відчуженню громадян за віком; покращити доступність освіти; створювати державну політику для молоді, яка досягає найкращих результатів, більшої залученості, покращення свого становища зі стимулами продовжувати своє життя та кар'єру в країні тощо.

Повномасштабна війна в Україні ускладнила суспільні відносини та активізувала проблеми вікової дискримінації. Порушується право на життя, гідний рівень життя, фінансове забезпечення, право на охорону здоров'я, право на житло тощо, хоча національне право створює нейтральні правила поведінки, до того ж часом колізійного характеру.

Окрім вказаних прав щодо дітей, проблема полягає також в освітньому процесі, що охоплює неможливість забезпечити безпеку дітей у навчальних закладах; порушується право на освіту через відсутність інфраструктури, особливо освітніх закладів та педагогічного колективу; забезпечення навчання за кордоном. Для подолання проблем дискримінації дітей України в освітній сфері через військові дії запропонуємо низку необхідних змін: створення належних Методичних рекомендацій для учасників освітнього процесу, які перебувають в зоні бойових дій та на лінії розмежування, котрі б містили аналіз питань безпеки, моніторинг кількості дітей, що перебуває у цій зоні, їхні психологічні та освітні потреби, адаптацію до освітнього процесу після звільнення цих територій; перегляд освітніх програм для надолуження освітніх прогалин; необхідність посилення психологічної підтримки дітей; забезпечення адаптації учнів, які повертаються з-за кордону, комунікація між державами-партнерами щодо забезпечення освітнього процесу українців, можливість онлайн-навчання дітей поза межами держави, уніфікація стандартів оцінювання та програм для зарахування навчальних досягнень учнів, що навчалися за межами держави.

Розділ третій «Принципи правової антидискримінаційної політики та означення форм дискримінації за віком» містить аналіз принципів правового регулювання, дослідження форм вікової дискримінації та юридичних аспектів множинної дискримінації у поєднанні з віковою ознакою.

За допомогою методу узагальнення та групування проаналізовано суттєві правові начала політики недискримінації, що знаходять свій прояв у принципах права. Їх розмежовано на дві групи: загальні та спеціальні.

На основі теоретичних положень, доктринального тлумачення, практики ЄСПЛ, спеціальних органів ООН та національних практик виокремлено та

схарактеризовано форми дискримінації за віком: пряма, непряма дискримінація, дискримінаційний утиск.

Пряму вікову дискримінацію протрактовано як відмінність у ставленні до осіб, які знаходяться в аналогічних або відповідним чином схожих ситуаціях, що ґрунтується на ознаці віку. Вона характеризується наявністю нормативних приписів, які при логічному тлумаченні вказують на неоднакове ставлення до особи чи групи осіб за характеристикою віку у порівняльній ситуації; аксіологічна складова намірів і мотивів у ставленні не має суттєвого юридико-технічного значення, а ціннісним є тільки сам доказ відмінного поводження без об'єктивного і розумного обґрунтування.

За допомогою методу конкретизації доведено, що дискримінація за ознакою віку – це єдиний випадок за правом ЄС, коли дозволяється об'єктивне виправдання прямої дискримінації. Мотивування винятків розрізненого ставлення повинно мати законний характер, диференційоване ставлення, що ґрунтується на об'єктивних і розумних підставах, не вважається дискримінаційним. Описано можливі прояви прямої вікової дискримінації, коли до особи ставляться менш сприятливо через її фактичний вік, вік іншої особи, з якою пов'язана жертва дискримінації; вік, на який візуально особа виглядає; припущення щодо віку особи.

Задля усунення довільного трактування правомірної/легітимної мети в обмеженні за віком мотивовано необхідність внести зміни до ст. 1 ч. 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», де вказати на необхідність мотивування обмеження законною метою та викласти термінопоняття прямої дискримінації в такій редакції: «Пряма дискримінація – ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має *законну*, правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними», де слово «законну» має мотивувати той факт, що мета має бути визначена на рівні закону.

Непряму вікову дискримінацію розуміють як відмінність у ставленні, що може проявлятися у формі непропорційно шкідливих наслідків загальної політики чи заходу, які попри своє нейтральне формулювання дискримінують певну вікову групу чи особу відповідно до віку. За допомогою методу синтезу визначено обов'язкові елементи непрямої дискримінації за віком.

Виокремлено три групи держав відповідно до чинного законодавства за критерієм імплементації норм про непряму вікову дискримінацію: містять пряму вказівку в законодавстві про заборону; не містять вказівки про виокремлення непрямої дискримінації (Данія, Польща, Греція); мають часткові вказівки про можливість застосування цієї форми дискримінації в окремих сферах та випадках (Португалія, Італія, Кіпр, Ірландія). Аналіз судової практики США, Данії, України свідчить про малочисельність справ щодо непрямої дискримінації за віком, вказане зумовлено оціночними поняттями у цій сфері та важкістю доказування непрямої дискримінаційної ситуації.

Дискримінаційний утиск позиціоновано як форму дискримінації за віком, що проявляється у небажаній поведінці, пов'язаній із віком, метою чи наслідком якої є порушення гідності особи та/або створення атмосфери залякування, ворожості, приниження, образи чи агресії. Обґрунтовано, що в багатьох країнах ЄС (Кіпр, Данія, Естонія, Італія, Литва, Польща, Португалія, Нідерланди) утиск не згадується в чинному законодавстві як форма дискримінації, що свідчить про відсутність єдиних міжнародних правових стандартів.

За допомогою методу системного аналізу доведено, що відсутність акценту на множинну дискримінацію в законодавстві має негативні наслідки. Виокремлено найпоширеніші види суміщення в множинній дискримінації: вікова дискримінація біженців та мігрантів; дискримінація за віком і станом здоров'я; гендерно-вікова дискримінація; дискримінація у сфері гендерної/сексуальної ідентичності та віку. За допомогою методу правової формалізації запропоновано внести зміни до законодавства для удосконалення правового регулювання множинної дискримінації.

У розділі четвертому «Прояви дискримінації за віком у окремих сферах суспільних відносин» розкрито прояви вікової дискримінації, що порушують право на працю, медичні права та розглянуто особливості дискримінації в соціально-комунікативній сфері й запропоновано заходи її протидії.

За допомогою методу дедукції доведено, що вікова дискримінація є поширеною і трапляється у всіх типах галузей та професій у всьому світі.

Розуміння дискримінації з використанням статистичної методології вказує, що вік кандидата використовується як фільтр для невидимих (негативних) якостей, що пов'язані зі старшим віком. Дискримінація у ставленні щодо робітників старшої вікової групи охоплює ставлення як до таких, що мають усталені застарілі звички, технологічну необізнаність та відсутність енергії та гнучкості. До найпоширеніших наслідків дискримінації осіб старшої вікової групи належать: менш сприятливе ставлення до людей старшого віку в процесі найму та працевлаштування, що може призвести до вимушеного виходу на пенсію та неможливості змінити роботу; недостатня зайнятість осіб старшої вікової групи, наприклад неповна зайнятість; триваліші періоди безробіття.

Наголошено на колізії визначення віку в трудовому законодавстві та законодавстві про молодіжну політику. Проаналізовано додаткові гарантії праці неповнолітніх, констатовано, що вони мають ознаки непрямой дискримінації. Проаналізовано проект Трудового кодексу і зауважено, що вказані дискримінаційні положення зберігаються. Також вмотивовано, що працівники повнолітнього віку зазнають прямої дискримінації через додаткові економічні гарантії неповнолітнім, що не можна обґрунтувати турботою суспільства та держави про здоров'я та безпеку молодого організму.

Протидія стереотипам, упередженням та віковій дискримінації у виробничому житті потребує широкого підходу. Запропоновано комплекс заходів подолання дискримінації, що порушує право на працю: нормативно визначена політика у сфері попередження та протидії дискримінації;

інституційні, економічні та інші гарантії реалізації норм трудового права; належне функціонування профспілкових організацій; зміна ідеології та поведінки роботодавців; введення системи квот працівників старшої вікової групи; подолання вікових стереотипів у суспільстві.

Аналіз проявів вікової дискримінації медичних прав дав можливість констатувати особливу складність становища пацієнтів літнього віку.

Досліджено мінімальний вік надання згоди на медичне втручання в національному законодавстві та проведено компаративний аналіз із низкою держав. Встановлено, що дискримінаційним визначено чіткий віковий критерій згоди, що може суперечити законним інтересам дитини.

Чинні норми національного медичного та цивільного права вказують, що до повноліття вирішувати питання з приводу генетичного тестування мають батьки. З метою поваги до автономії та права дітей на відкрите майбутнє слід ввести нормативну заборону, при якій тільки при досягненні повноліття особи можуть бути поінформованими про генетичні схильності щодо хвороб, яких неможливо запобігти та які неможливо вилікувати.

Запропоновано комплекс заходів протидії дискримінації медичних прав людини: удосконалення нормативно-правової бази; зміна методологічного підходу до комплексної політики у сфері охорони здоров'я у напрямку персоналізованої медицини та ширше використання можливостей телемедицини; активізація освітніх заходів фахівців у сфері охорони здоров'я для підвищення обізнаності медичного персоналу щодо дискримінації пацієнтів за ознакою віку, підвищення інформованості про біоетичні та культурно-комунікативні проблеми між поколіннями.

Для вдосконалення національної системи законодавства запропоновано:

- Визначити принцип недискримінації як основний принцип у сфері охорони здоров'я; доповнити ст. 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та викласти її у такій редакції: *«рівноправність громадян, недопущення дискримінації за будь-якою ознакою, демократизм і загальнодоступність медичної і реабілітаційної допомоги та інших послуг в сфері охорони здоров'я».*

- Передбачити вказівку на вік як найпоширеніший вид дискримінації; доповнити ч. 2 ст. 24-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» реченнями: *«Будь-які відмінності, виключення, обмеження або перевага, котрі зумовлені віком особи та заперечують або зменшують рівне здійснення прав у сфері охорони здоров'я, вважаються дискримінацією. Нерівне ставлення у сфері охорони здоров'я, спричинене фактичними біологічними відмінностями між літніми та молодшими людьми, не вважається віковою дискримінацією».*

- З метою протидії дискримінації у сфері медичних досліджень та недопущення усунення гетерологічних пацієнтів із сфери медичних експериментів доречним є доповнити ст. 45 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» таким реченням: *«Забороняється*

безпідставне виключення групи пацієнтів літнього віку з науково-дослідного експерименту».

Потребує узгодження позицій і цивільне законодавство, особливо у сфері недопущення дискримінації неповнолітніх та усунення колізійності викладу. Саме різнотлумачення може спричинити умови, за яких найкраще проявлятимуться утиски неповнолітніх через їх вік. Зокрема, потребує:

- узгодження ст. 284 Цивільного кодексу України щодо інформаційної згоди, вибору лікаря та вибору методів лікування відповідно до його рекомендацій із чотирнадцяти років та ст. 285 Цивільного кодексу України щодо права на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я, зокрема на ознайомлення з відповідними медичними документами з вісімнадцяти років.

- встановлення однакових вікових меж запиту добровільної згоди пацієнта в контексті права на надання згоди (в чинному законодавстві – 14 років) і права на відмову від лікування (в чинному законодавстві – 18 років).

- встановлення можливостей неповнолітнього пацієнта з 16 років (вік добровільної згоди на статеві зносини) щодо реалізації права у сфері охорони здоров'я без обов'язкової згоди батьків (чи прирівняних до них суб'єктів) на діагностику та лікування при специфічних медичних умовах.

- З метою вдосконалення процедури медичних дослідів щодо дітей запропоновано доповнити ч. 2 ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби» словами «аналіз реакції дитячого організму на лікарський засіб», виклавши її у такій редакції: «Клінічні випробування лікарських засобів за участю малолітньої або неповнолітньої особи можуть проводитися лише у разі, якщо відповідний лікарський засіб призначений для лікування дитячих захворювань або якщо метою клінічних випробувань є *аналіз реакції дитячого організму на лікарський засіб*, оптимізація дозування чи режиму застосування лікарського засобу відповідно для малолітніх або неповнолітніх осіб».

- Ч. 3 ст. 284 Цивільного кодексу України слід доповнити абзацом: «До досягнення повноліття особі заборонено ознайомлюватися з результатами генетичного скринінгу, зробленого їй або її близьким родичам, якщо результати можуть містити інформацію про генетичні схильності до хвороб дитини».

Акцентовано на необхідності розроблення рекомендацій із клінічної етики під час розподілу процедур інтенсивного догляду за виняткових обставин із обмеженими ресурсами, зокрема під час війни. У рекомендаціях слід передбачити можливості усунення прояву прямої чи непрямой дискримінації осіб за віком, особливо пацієнтів літнього віку.

Соціальна та комунікативна сфера також має суттєві прогалини у правовому регулюванні дискримінації за віком, тому запропоновано комплекс заходів для її протидії: активізація контакту між поколіннями; державні антидискримінаційні кампанії для підвищення рівня правової обізнаності громадськості, підвищення рівня правосвідомості та правової культури; привернення уваги до проблеми завдяки діяльності інститутів громадянського суспільства; заходи забезпечення права на освіту та активізація діджиталізації людей літнього віку; заходи протидії дискримінації молоді у виборчій і

політичній сфері; налагодження доступності дизайну та інтерфейсу цифрових технологій та послуг.

У розділі п'ятому «Гарантії запобігання та протидії дискримінації за віком» схарактеризовано систему нормативних та інституційних гарантій, проведено компаративний аналіз законодавства низки зарубіжних країн у сфері запобігання та протидії дискримінації за віком.

Розуміючи, що правові норми є недієвими без розгалуженої системи гарантій запобігання та протидії дискримінації за віком, визначено цілісний комплекс таких гарантій, що охоплює суспільно-політичні механізми, міжнародні, регіональні та національні нормативно-правові акти, судові і позасудові інституції та процедури у сфері забезпечення вікової рівності прав та свобод людини.

Міжкомплементарний підхід і метод систематизації та групування дав можливість виокремити чотири групи гарантій протидії віковій дискримінації. У контексті реалізації політичних гарантій недискримінації, завдяки методу правового експерименту, проаналізовано петиційну активність українців на сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України та зроблено висновок, що правове урегулювання віку не є суттєвою проблемою для громадськості, і остання фактично погоджується з аспектами вікової дискримінації, які існують зараз. Збільшення правової та політичної активності громадян, правосвідомості – це важлива як політична, так і ідеологічна гарантія.

Метод аналізу та синтезу допоміг виокремити риси гарантій недискримінації за віковою ознакою в сучасній правовій реальності.

Міжнародно-нормативні гарантії вікової недискримінації – це комплекс гарантій, що містяться в нормативно-правових актах міжнародного рівня. Їхнє існування зумовлено глобальністю та поширеністю проблеми. Регіональні міжнародні акти розглянуто в світлі європейської системи та системи права організації американських держав.

Проаналізовано законодавчі норми багатьох країн світу щодо правової політики протидії віковій дискримінації. У межах регламентації принципів рівності та недискримінації вік порівняно рідко виділяється як самостійна підстава для дискримінації на конституційному рівні.

Проаналізовано національне законодавство України, визначено низку прогалин у сфері протидії віковій дискримінації. Для вдосконалення нормативних правових гарантій запропоновано: внести доповнення до Конституції України; удосконалити інститут відповідальності за дискримінаційні дії, зокрема за віковою ознакою. Доведено, що прийнятий у першому читанні ще в 2016 році проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)» № 3501 є актом, який потребує негайного прийняття.

Убезпечувальні механізми протидії віковій дискримінації повинні містити контрольно-наглядові інституції у сфері запобігання та протидії дискримінації за віком, що складаються з судових та позасудових. Виокремлено моделі

квасісудових органів у країнах Європейського Союзу на основі аналізу низки моніторингових звітів, доповідей та національного законодавства.

Обґрунтовано доречність функціонування спеціального омбудсмена – інституту Урядового уповноваженого у справах вікової дискримінації за моделлю Урядового уповноваженого з питань гендерної політики. Це сприятиме посиленню координації роботи органів виконавчої влади для практичного впровадження принципу недискримінації у всі сфери життя суспільства.

Спираючись на досвід різних омбудсменів, запропоновано зобов'язати Урядового уповноваженого у справах вікової дискримінації виконувати такі основні завдання, як: сприяння реалізації державної політики у сфері недискримінації за віком; запобігання в межах компетенції дискримінації за віком; здійснення державного контролю за дотриманням антидискримінаційного законодавства, міжнародних стандартів та правил; ужиття заходів щодо забезпечення належних умов для рівного доступу всіх вікових груп до сфери праці та інших соціальних сфер; видання обов'язкових для виконання вимог (приписів) щодо усунення порушень законодавства у сфері запобігання та протидії віковій дискримінації; моніторинг за виконанням Україною міжнародних зобов'язань щодо дотримання в Україні антидискримінаційного вікового законодавства; участь у підготовці проектів нормативно-правових актів щодо протидії та захисту людини від дискримінації за ознакою віку; співпраця та взаємодія з центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, судовими органами, правоохоронними органами, міжнародними організаціями, підприємствами, установами, неурядовими громадськими організаціями з питань, що належать до його компетенції; сприяння імплементації міжнародних стандартів у сфері протидії дискримінації за віком; сприяння у виконанні Україною міжнародних зобов'язань у визначеній сфері компетенції; активізація уваги громадськості до проблеми дискримінації за віком, подолання усталених негативних стереотипів щодо молоді та людей літнього віку.

У результаті проведеного аналізу суттєвої кількості рішень ЄСПЛ підсумовано, що Суд дедалі більше переходить від формальної концепції рівності до більш змістовного розуміння рівності у своїй прецедентній практиці, визнаючи вимоги розумного пристосування та непрямой дискримінації. З самого початку Суд зосереджував увагу на тому, чи мало різне ставлення до подібних ситуацій об'єктивне чи розумне виправдання, досліджуючи, чи була законна мета та чи розумне співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, яку прагнули досягти. Договірним державам було надано певну свободу розсуду в оцінюванні того, чи і якою мірію відмінності в інших подібних ситуаціях виправдовують різне ставлення до закону. Зовсім недавно Суд чітко підтримав тлумачення по суті антидискримінаційного положення, акцентуючи на забезпеченні ефективного користування правами, визнаючи, що дискримінація може полягати також в однаковому ставленні до різних ситуацій, щоб не порушувати статтю 14 Конвенції.

Значний вплив прогресу правового розуміння недискримінації ЄСПЛ вбачаємо і в тому, що встановлено тягар доказування відповідача, що за певних обставин, коли події, про які йде мова, повністю або значною мірою належать виключно до відомих владних органів, органи влади повинні надати задовільне та переконливе пояснення. Таку практику тягара доведення перебрала і національна практика країн Європи.

У дисертації проведено узагальнений аналіз судової практики низки держав, що дає можливість констатувати ефективність медіаційних процедур. Аналіз національної судової практики свідчить про відсутність уваги громадянського суспільства та правозастосовних органів до проблеми дискримінації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання науково-прикладної проблеми в галузі правової науки щодо комплексного теоретико-правового розуміння дискримінації за віком і формування належної правової політики протидії та запобігання віковій дискримінації.

Отримані результати дають підстави сформулювати відповідні висновки та рекомендації, що мають теоретичне та практичне значення.

Аналіз міжнародних нормативних актів, моніторингових звітів, практики зарубіжних країн, національного законодавства та правореалізаційної практики, статистичних даних, інформації, отриманої на основі авторського опитування громадської думки, дослідження наукової доктрини у сфері запобігання та протидії віковій дискримінації дали змогу дійти таких висновків.

1. Парадигмальними чинниками трансформації сучасного співіснування людства, що впливають на зміну методологічного інструментарію у сфері дискримінації за віком, є: трансформація умов співжиття людини, зокрема розвиток науково-технічного прогресу, інформаційного середовища; оновлення аксіологічних стандартів; екологічна криза та її суспільно-політичні наслідки; пандемічні загрози у сфері громадського здоров'я; військові дії. Методологічним підґрунтям дослідження автором вибрано такі підходи: людиноцентричний та постгуманістичний/трансгуманістичний підхід, міжкомплементарний та узгодження місцевих, національних та міжнародних атрибутів завдяки врівноваженому підходу до уніфікації норм права та недопущення «сліпого» запозичення укладів, які будуть недієвими в державі через суспільний супротив. До авторської системи методологування також віднесено трирівневу матрицю методів як узгоджену групу домінуючих засад, прийомів, правил набуття нових знань та їх опрацювання для пізнання об'єктивної реальності: філософські; спеціально-юридичні методи.

Національну джерельну базу попередніх наукових досліджень виокремлено в п'ять груп, зокрема праці, які аналізують: питання дискримінації як негативного загальносоціального явища; зовнішнє правове та соціальне середовище в якому формується політика недискримінації; чинники, які

впливають на становлення та формування правової політики запобігання та протидії віковій дискримінації, що стосуються правової глобалізації, пандемічних загроз та військових дій як чинника зміни правової реальності; правовий статус дітей та визначення концепції ціннісного сприйняття цього віку для особистості; праці навчально-методичного спрямування. Доведено відсутність комплексних наукових досліджень у сфері вікової дискримінації.

2. Термінопоняття «дискримінація» не має усталеного юридичного розуміння, що зумовлено його мультинауковістю і повсякчасним оновленням тлумачення та розширенням ознак під впливом глобалізації правової реальності. Констатовано взаємодію понять «справедливість», «рівність» та «недискримінація», їх взаємозалежність. Однак скритиковано підхід, в якому зазначені вище категорії сприймаються як тотожні, спираючись на наукові положення та тлумачення рішень Конституційних судів Польщі, Латвії, Чехії, Федерального Верховного Суду Німеччини та судових органів Франції. З'ясовано, що право на недискримінацію є одним із елементів права на рівність; недискримінація є необхідною, але недостатньою умовою для реалізації права на рівність. Право на недискримінацію є окремим основним правом, що входить до права на рівність, але, окрім того, містить додатковий складник – право на правомірне розрізнене ставлення, чого не містить категорія рівності. Справедливість виступає ідеологічною надбудовою, що вміщує принцип рівності і недискримінації у своїй парадигмальній системі.

Автором виокремлено особливості допустимості відхилення від ідеї рівності заради досягнення принципу недискримінації: обґрунтування відхилень від правила рівного ставлення мають бути актуальними (мати прямий зв'язок з метою забезпечення захисту суб'єкта та сприяти досягненню цієї мети, тобто диференціація повинна мати раціонально виправданий характер); розумна пропорційність відхилення; законність (мають залишатися пов'язаними з іншими конституційними цінностями, принципами чи нормами, які виправдовують різне ставлення до подібного); пропорційність відхилення не має суперечити основоположній ідеї права – забезпеченню справедливості.

3. Вік використовують як показник тривалості життя й особливостей поведінки людини, де беруть до уваги біологічний і функціональний аспекти. Вказано, що з погляду юриспруденції вік уособлюється як нормативно-соціальна категорія, що полягає у констатації настання певних часових меж життя особи, в якому особа може легально займатися певною діяльністю, набувати прав та обов'язків, спеціального правового статусу. Особливостями національного розуміння віку як юридичної категорії є акцент на хронологічному (календарному) віці особи, тенденція до збільшення обсягу прав та обов'язків зі збільшенням хронології віку.

Виокремлено та схарактеризовано окремі вікові групи з особливим правовим статусом: дошкільники, підлітки, молодь, дорослі, люди похилого віку. Вказано на відсутність чіткої вікової межі цих груп. Акцентовано на розбіжності термінопонять та їх невизначеності в національному та

міжнародному праві, зокрема в контексті співвідношення понять «неповнолітні», «діти», «молодь», «юність», «похилий вік».

Репрезентовано доктринальну дискусію щодо критики хронологічного визначення мінімальної вікової межі, оскільки існують важливі відмінності в індивідуальному розвитку та досвіді людей, які можуть бути більш адекватно відображені у реляційних або соціальних визначеннях віку. Власна мотивація автора полягає в тому, що категоричну позицію щодо вільного розуміння віку не можна імплементувати в чинну систему національного законодавства, оскільки вказане не тільки зруйнує усталену правову практику, але й спричинить значні організаційні, компетентнісні, інституційні та економічні витрати оцінювання кожного випадку під час встановлення межі мінімального віку.

4. Визначено основні характеристики вікової дискримінації: дискримінаційною характеристикою є вік особи; на відміну від інших видів дискримінації, характеризується тим, що потенційною жертвою може бути будь-яка особа; простежується змінність ознаки дискримінації протягом життя; має ширшу латентність, ніж інші її види, та є найбільш соціально толерованою; вік є особливо складним для тлумачення ознаки як дискримінаційної.

Виокремлено етапи формування дискримінаційної поведінки на індивідуальному рівні: 1) стереотипування; 2) упередження; 3) безпосередня поведінка. Використовуючи мультидисциплінарний метод, наукова доктрина визначає рівні вікової дискримінації: мікрорівень, що ґрунтується на соціально-психологічних теоріях світосприйняття завдяки мотивуванню суттєвої ролі соціальної ідентичності; мезорівень (групи, організації, інші соціальні агенти); макрорівень (державна політика та культурні цінності громадянського суспільства).

Запропоновано власний понятійно-категоріальний апарат у розширеному розумінні вікової дискримінації, що трактується як ситуація, в якій особа через свій вік зазнає обмеження у визнанні, реалізації прав, свобод, законних інтересів у будь-якій формі або до неї ставляться менш сприятливо, ніж би ставилися до особи іншого віку у порівняльній ситуації.

5. Констатовано значну інтенсифікацію проявів вікової дискримінації, зумовленими різними глобалізаційними чинниками, пандемічними та військовими загрозами.

Визначено і згруповано соціальні умови, що призводять до дискримінації за віком: демографічна глобальна криза та непропорційна зміна вікової структури, що спричинена низькою народжуваністю, невдалою демографічною політикою та швидким розвитком медицини та біології, котрі надають можливість значного збільшення тривалості життя; глобальні зміни у системі державного управління, економічна криза та трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудої сфері; зміна традиційних сімейних відносин або, навпаки, відсутність позитивної політики визнання цінності віку; поширеність дискримінації за іншими ознаками, що обтяжується віковим чинником; пандемічні проблеми; збільшення розриву соціального життя між поколіннями, що зумовлений розвитком інформаційних технологій.

Виокремлено напрями правової політики, котрі потребують активізації в умовах сучасних викликів та кризових явищ.

Військові дії обтяжили життєву ситуацію для людей різного віку, проте особи літнього віку та діти є особливо соціально незахищеними. Обґрунтовано, що національне право створює нейтральні правила поведінки, що мають дискримінаційний характер (збереження адміністративної відповідальності за незаконний перетин кордону та додаткова необхідність підтвердження неотримання пенсії в країні-агресорці). Окрім вказаних прав щодо дітей, проблема полягає також в освітньому процесі, що охоплює неможливість забезпечити безпеку дітей у навчальних закладах; порушується право на освіту через відсутність інфраструктури, особливо освітніх закладів та педагогічного колективу; забезпечення навчання за кордоном. Для подолання проблем дискримінації дітей України в освітній сфері через військові дії запропоновано низку необхідних змін.

6. Принципи правової політики недискримінації за віковою ознакою становлять основу правового регулювання, оскільки формують базис для нормативної діяльності держави, правореалізаційної та правозастосовної практики. Ці принципи розмежовано на дві групи: загальні, що встановлені в правовій системі, системі законодавства та державотворчій політиці правової, демократичної держави (зокрема, виокремлено верховенство права, законність, рівність, справедливість); спеціальні (широко розкривають сутність та призначаються саме для встановлення суспільних відносин без чинників дискримінації за віком). До останніх віднесено: принцип горизонтальності (поступальне впровадження правової політики недискримінації у всіх сферах суспільного життя); принцип індивідуалізації у сфері визначення чинників та засобів захисту від дискримінації, що передбачає зміну ідеології в напрямку відходу від узагальнень до індивідуалізованих оцінювань диференційованого вікового ставлення, що може допомогти подолати вікові стереотипи; принцип обов'язку доказування відповідача, який повинен довести, що не було порушення принципу рівного ставлення.

7. Виокремлено та схарактеризовано форми дискримінації за віком: пряма, непряма дискримінація, дискримінаційний утиск.

Проведений контент-аналіз практики ЄСПЛ, законодавства Австрії, Бельгії, Чехії, Естонії, Фінляндії, Іспанії та Швеції дає нам можливість виділити три загальні форми винятків у законодавстві держав, коли відбувається посилення на вік як виправдану ознаку: вік як умова для призначення, набуття або обчислення прав; наділення вікових груп певними пільгами та максимальні чи мінімальні межі віку для можливості реалізації певних прав.

Запропоновано алгоритм дій правозастосовувача щодо виявлення прямої дискримінації: ототожнення неоднакового поводження; пошук належного об'єкта порівняння; мотивація віку як ознаки розрізнення; експертиза ситуації; виключення наявності легітимної мети; оцінка пропорційності. Задля усунення довільного трактування правомірної/легітимної мети в обмеженні за віком вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 1 ч. 6 Закону України «Про засади

запобігання та протидії дискримінації в Україні», де вказати на необхідність мотивування обмеження законною метою.

Виокремлено обов'язкові елементи непрямой дискримінації за віком: існування нейтрального правила, критерію чи практики; конкретні несприятливі наслідки, які створює для окремої вікової групи чи особи ця нейтральна норма; наслідки нейтральної норми суттєво гірші для конкретної вікової групи/особи, аніж для інших осіб чи груп в аналогічній ситуації.

Мотивовано, що на відміну від перших двох видів, для доведення факту утиску не потрібно шукати аналогію для порівняння, самого факту таких дій є достатньо для правової кваліфікації дискримінаційного діяння. Наголошено на потребі внесення у національне законодавство доповнень термінопонять «професійний утиск», «психологічний утиск», «соціальна ізоляція» та вилучення з переліку форм дискримінації підбурювання та пособництва у дискримінації.

8. Наголошено на потребі введення в понятійно-категоріальний апарат термінопоняття «множинна дискримінація за віком», котру розуміють як дискримінацію особи чи групи осіб у будь-якій її формі та на основі будь-якої комбінації двох або більше підстав, однією з яких є вік, при цьому підстави накладаються одна на одну, підсилюючи негативні наслідки дискримінації. Виокремлено найпоширеніші види суміщення в множинній дискримінації: вікова дискримінація біженців та мігрантів; дискримінація за віком і станом здоров'я; гендерно-вікова дискримінація; дискримінація у сфері гендерної/сексуальної ідентичності та віку.

Запропоновано внести такі зміни до законодавства, зокрема, до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»: ст. 1 доповнити поняттям «множинна дискримінація», ст. 7 доповнити словами «Особа, що стає жертвою множинної дискримінації, повинні отримати особливий захист та гарантії отримання компенсації за порушення їхніх прав»; до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: ст. 1 доповнити поняттям множинної гендерної дискримінації; у ст. 3 до основних напрямів державної політики додати «комплексну протидію проявам одночасної дискримінації за ознакою статі та іншими ознаками»; ст. 21⁻² доповнити словами: «вивчення ситуації та збір даних про факти насильства за ознакою статі повинні здійснюватися зі вказівкою на вік потерпілої особи».

9. Вікову дискримінацію у сфері праці слід розуміти як дію або бездіяльність, що виражають будь-яке пряме або непряме розрізнення, виняток або привілеї за ознаками віку.

Дискримінація, що порушує право на працю має свої особливості залежно від вікових груп, тому виокремлено: дискримінацію працівників старшої вікової групи (пенсійного та передпенсійного віку); людей в активному трудовому віці; молоді; дітей. Доведено, що дискримінація на ринку праці отримала безпрецедентне поширення, та проблема активізувалася у зв'язку з економічними наслідками пандемії та війни. Констатовано, що дискримінація може мати не тільки індивідуальну стигматизацію, а й негативно відображається

на всіх соціально-політичних відносинах у суспільстві, негативно впливає на економічну складову держави.

Пряма дискримінація може закладатися у законодавстві, колективних договорах (доведено на прикладі казусів Німеччини, Чехії), рекламі про прийняття на роботу (продемонстровано на казусах Литви, Німеччини). Наголошено, що саме в трудовій сфері вікові обмеження (навіть вище пенсійного віку в деяких сферах та спеціальностях) часто визнаються легітимною метою. Професійні вимоги, як законне посилення на дискримінаційну ситуацію, повинні: а) мати вирішальне значення для посади, а не просто бути одним із кількох важливих чинників, б) стосуватися характеру роботи, в) бути пропорційним засобом досягнення законної мети.

Наголошено на колізії визначення віку в ст. 197 Кодексу законів про працю України (від 15 до 28 років) та ст. 1 «Про основні засади молодіжної політики» (від 14 до 35 років). Вважаємо за нагальну потребу акцентувати на узгодженні понять з метою ширшого нормативного захисту працівників 14-річного віку. Мотивовано потребу усунення дискримінації в Кодексі законів про працю України для групи осіб 28-34 років порівняно з молоддю іншої вікової групи. Для цього запропоновано скасувати вказівку на конкретний вік, замінивши її на вказівку, що молодь (у широкому розумінні цієї групи – 14-35 років) має певний термін, припустімо три роки після завершення навчання, для того, щоб скористатися гарантією надання першого робочого місця.

Широко мотивовано, що деякі додаткові гарантії праці неповнолітніх (заборона праці у вихідні дні, пільгові умови виплати заробітної плати при скороченій тривалості щоденної роботи, обмеження звільнення працівників) є наслідками старої адміністративно-командної системи функціонування економіки, що має ознаки непрямой дискримінації, оскільки вони ставлять неповнолітнього в дискримінаційну ситуацію через утруднення під час працевлаштування, покладаючи на роботодавця додаткові обтяжливі зобов'язання. Вказано про невідповідність норм Міжнародної організації праці і національного права у сфері праці дітей, зокрема дискримінаційною є неможливість працевлаштування осіб віком до 14 років. Для категорії творчих, обдарованих дітей, дітей-спортсменів пряма заборона законодавства порушує право на вільний розвиток особистості. Запропоновано комплекс заходів подолання дискримінації на робочому місці.

10. Системний огляд функціонування міжнародних та національних органів охорони здоров'я (зокрема, США, Нідерландів, Швеції, Франції, Литви, Німеччини, Чехії) дає можливість констатувати: особливістю дискримінації за віком медичних прав є те, що літні люди більше піддаються проявам дискримінаційних ситуацій, ніж усі інші вікові категорії, оскільки представники цієї групи частіше виступають пацієнтами, перебувають у додатковій зоні ризику; спостерігається економічна невідповідність проведення медичних заходів для них, що зумовлює відмову від медичного страхування деяких видів медичних послуг. Нерівне ставлення, спричинене фактичними природними

відмінностями між літніми та молодшими людьми, не вважається віковою дискримінацією.

Можливість дитини брати участь у процесі лікування залежить від її віку. Врахування думки неповнолітніх пацієнтів сприяє ширшому захисту їхніх законних інтересів. Вік надання згоди на медичне втручання в національному законодавстві низки проаналізованих держав різниться і становить від 12 років до повноліття, часто залежить від виду медичної послуги. В українському законодавстві встановлення віку добровільної згоди має універсальний характер і чітко залежить від віку особи. Такий нормативний конструкт у сфері охорони здоров'я дітей автором визначається як дискримінаційний, тому запропоновано внести доповнення до ч. 2 ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», яку слід викласти у такій редакції: «За письмовою заявою пацієнта віком від 16 років лікар за погодженням із керівником закладу охорони здоров'я може відмовити батькам (усиновлювачам), опікунам у праві отримання інформації про стан здоров'я дитини, якщо така відмова не впливатиме на медичні результати».

Визначено дискримінаційними за віковою ознакою і колізійними відповідно до норм чинного законодавства ситуації, де особа до досягнення повноліття не може отримати медичну консультацію щодо безпечності статевих зносин, а вирішення питання з приводу генетичного тестування покладено на батьків.

Зауважено, що пандемічна криза значно посилила дискримінацію людей літнього віку в сфері охорони здоров'я. Аналіз медичної практики (Швейцарії, Угорщини, Італії, України) демонструє застосування принципу «максимізації вигоди від лікування», котрий потребує врахування прогнозу виживання, що фактично означає надання пріоритету молодим пацієнтам і пацієнтам із меншою кількістю супутніх захворювань. Тому зазначені норми мають ознаки непрямой дискримінації за віком. Також вказано про негативну національну практику прямої дискримінації у локальних медичних протоколах.

Запропоновано комплекс заходів протидії дискримінації медичних прав людини. З метою вдосконалення Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» запропоновано: визначити принцип недискримінації як основний принцип у сфері охорони здоров'я (ст. 4), передбачити вказівку на вік як найпоширеніший вид дискримінації в медичній сфері (ч. 2 статті 24-1); вказати на заборону безпідставного виключення групи пацієнтів літнього віку з науково-дослідного експерименту (ст. 45).

З метою вдосконалення цивільного законодавства щодо протидії дискримінації медичних прав неповнолітніх запропоновано: узгодити вік у ст. 284 Цивільного кодексу України щодо інформаційної згоди та ст. 285 Цивільного кодексу України щодо права на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я; встановити однакові вікові межі запиту добровільної згоди пацієнта в контексті права на надання згоди і права на відмову від лікування; доповнити ч. 2 ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби» словами «аналіз реакції дитячого організму на лікарський засіб»; ч. 3 ст. 284 Цивільного кодексу

України слід доповнити абзацом: «До досягнення повноліття особі заборонено ознайомлюватися з результатами генетичного скринінгу, зробленого їй або її близьким родичам, якщо результати можуть містити інформацію про генетичні схильності до хвороб дитини».

11. Згруповано сфери соціальної активності та комунікації, де найбільше проявляється вікова дискримінація: сфера громадської мобільності; інформаційна; фінансова та страхова; юридична сфера та сфера рекламної діяльності. Контент-аналіз законодавства низки країн вказує на три моделі забезпечення протидії віковій дискримінації у соціально-комунікативній сфері: відсутність чіткого спеціального законодавства; антидискримінаційні закони в окремі галузі (Кіпр, Естонія, Італія, Мальта, Португалія); відсутність захисту поза ринком праці (Греція та Польща). Пандемічна криза активізувала порушення права пересування та можливості комунікації і здійснення соціально активної поведінки, спричинила соціальну дистанцію, що створює потенціал для соціальної ізоляції, може негативно вплинути на психічне та фізичне здоров'я у похилому віці. Доведено, що вікова дискримінаційна практика поширена у сфері страхування. Запропоновано внести норму, яка б стосувалася необхідності дотримання страховиками принципу недискримінації за віковою ознакою, зокрема скасування тарифу, відповідно до якого накопичувальна програма залежить від віку страхувальника, додати нормативну вимогу до постачальників фінансових і страхових послуг щодо демонстрації тесту на розумність виключення та впровадження додаткового виду страхування – страхування по догляду.

Запропоновано комплекс заходів протидії віковій дискримінації.

12. Правова політика недискримінації проявляється завдяки комплексу національного гарантування превентивних та убезпечувальних механізмів гарантування рівності прав та свобод громадян.

Гарантії запобігання та протидії віковій дискримінації детерміновано як специфічний комплекс умов, засобів, методів та принципів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина в контексті недопущення порушення рівності за віковою ознакою та протидії порушення вікової дискримінації.

Виокремлено чотири групи гарантій протидії віковій дискримінації: політичні (наявність ефективної публічної влади – напрям демократизації всієї політичної системи; верховенство права; чинне правове регулювання віку, участь громадськості у здійсненні публічної влади; законність); ідеологічні (високий рівень правової культури, толерантність, правова обізнаність); соціальні; юридичні (нормативні, інституційні).

Визначено характерні риси гарантій недискримінації за віковою ознакою в сучасній правовій реальності: слугують комплексом умов, засобів, методів та принципів, що забезпечують конституційні права людини та право на їх реалізацію за принципом рівності та недискримінації за віком; передбачають поєднання громадської та державної природи гарантій; уніфікованість та нормативність гарантій, що передбачає можливість застосування юридичної

відповідальності та державного примусу в разі порушення дискримінаційних правил поведінки за ознакою віку; системність, постійність та повнота гарантування.

Міжнародно-нормативні гарантії виокремлено в такі групи: міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють недискримінацію як загальну родову категорію (Статут ООН, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року); міжнародні акти, що регламентують множинну дискримінацію (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права людей із інвалідністю); міжнародні акти, що стосуються протидії окремим галузям дискримінації за віком (зокрема, Рекомендації МОП у трудовій сфері); міжнародні акти стосовно недопущення дискримінації щодо осіб літнього віку; міжнародні гарантії стосовно недопущення дискримінації дітей.

Регіональні міжнародні акти розглянуто в світлі європейської системи (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи та Протоколи до неї, Хартія Європейського Союзу про основні права, Договір про заснування Європейської Спільноти, Директива Ради ЄС № 2000/78/ЄС «Про встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності», Керівні принципи Ради ЄС щодо активного старіння та солідарності між поколіннями, Стратегія Ради Європи з прав дитини) та системи права організації американських держав.

13. Компаративний аналіз національного законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації за віком продемонстрував, що у межах регламентації вік порівняно рідко виділяється як самостійна підстава для дискримінації на конституційному рівні. Аналіз низки моніторингових звітів, доповідей та зарубіжного законодавства за критерієм особливостей правового регулювання дав змогу виокремити три групи: держави, система законодавства яких чітко та широко забезпечує протидію віковій дискримінації, наявність комплексних антидискримінаційних законодавчих актів (Австрія, Бельгія); держави, які частково регулюють питання дискримінації за віковою ознакою на конституційному рівні, але вік (як ознака дискримінації) в таких державах не виокремлений як основний критерій і належить до категорії «інші ознаки», відсутнє комплексне спеціалізоване вікове законодавство (Кіпр, Естонія, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Люксембург, Румунія, Словаччина, Словенія та Швеція); держави, що на конституційному рівні практично не врегульовують питання дискримінації за віком (Італія, Мальта, Португалія, Польща).

Для вдосконалення нормативних правових гарантій запропоновано: внести зміни до Конституції України, де вік вказати не факультативною ознакою через поняття «та інше», а нормативно визначеною ознакою дискримінації; удосконалити процедуру експертизи нормативно-правових актів на предмет недопущення дискримінації; внести доповнення до законодавчої бази щодо

загальної сфери дискримінації, зокрема в контексті гармонізації національного законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу; удосконалити інститут відповідальності за дискримінаційні дії, зокрема за віковою ознакою.

14. Доведено, що інституційні гарантії запобігання та протидії дискримінації за віком складаються з судових та позасудових. Форми існування квазісудових органів у країнах Європейського Союзу за особливостями побудови та функціонування виокремлено у чотири модельні групи: окремий інститут спеціального Уповноваженого з питань захисту рівності/протидії дискримінації (Сербія, Албанія); колегіальний державний орган із питань дискримінації та рівності (Німеччина, Болгарія); поєднання попередніх моделей, що охоплює як спеціального уповноваженого, так і органи влади спеціального призначення (Фінляндія, Австрія); створення органів протидії дискримінації в окремій сфері (США).

Аналіз практики діяльності Омбудсмена України дає можливість наголосити загалом на суттєвих недоліках правової реалізації політики в сфері дискримінації. Констатовано відсутність уваги Уповноваженого до цього виду дискримінації, незастосованість інституту експертного висновку в дискримінаційних справах у судових інстанціях. Доведено потребу створення інституту Урядового уповноваженого у справах вікової дискримінації, розроблено основні завдання Урядового уповноваженого у справах вікової дискримінації, які запропоновано впровадити у законодавство.

У результаті проведеного аналізу суттєвої кількості рішень ЄСПЛ підсумовано, що Суд доволі рідко визнає вік ознакою дискримінації. Сучасна практика Суду демонструє трансформацію підходів, останній визнає, що: порушення статті 14 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод може виникнути внаслідок фактичної дискримінації, окрім нормативної; загальна політика чи заходи, які мають непропорційно шкідливий вплив на конкретну групу, можуть вважатися дискримінаційними, незважаючи на те, що вони спеціально не спрямовані на цю групу. Ключовим аспектом рішень ЄСПЛ є те, що на сучасному етапі розвитку судових гарантій дискримінацію визнано як самостійну юридичну категорію, яка не потребує застосування додаткової норми матеріальної частини Конвенції.

Обґрунтовано, що переважна більшість справ вирішується в порядку медіаційних, зазвичай передсудових процедур. Домінуюча категорія справ вікової дискримінації стосується сфери праці. У певних випадках судові рішення вмотивовують, що правова політика вирішення глобальної проблеми загальнодержавного значення може домінувати над політикою недискримінації за віком. Судова практика України є дуже незначною в сфері дискримінації загалом і практично відсутньою у сфері вікової дискримінації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Монографії

1. Грень Н.М., 2022а. *Дискримінація за віком: правовий аспект : монографія*. Львів : СПОЛОМ, 596 с.

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях України

2. Грень Н.М., 2020а. Міжнародні інституційні органи попередження та протидії дискримінації осіб літнього віку. *Право і суспільство*, 6(2-1), с. 16-19.

3. Грень Н.М., 2020б. Актуалізація проблеми дискримінації за віком: наслідки пандемії COVID-19. *Наше право*, 4, с.5-9.

4. Грень Н.М., 2020в. Різновекторність засобів подолання проблем дискримінації за віком *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 4 (2), с. 9-13.

5. Грень Н.М., 2021а. Дискримінація за віком (на прикладі казусів Європейського Союзу) *Європейські перспективи*, 1, с. 5-9.

6. Грень Н.М., 2021б. Принципи правової політики у сфері недискримінації за віковою ознакою. *Журнал східноєвропейського права*, 86, с. 17-21.

7. Грень Н.М., 2021в. Конституційні принципи правової політики у сфері недискримінації за віковою ознакою. *Наше право*, 1, с. 46-50.

8. Грень Н.М., 2021г. Порівняльно-правовий аналіз конституційного регулювання дискримінації за віком (на прикладів держав ЄС). *Держава і регіони. Серія: ПРАВО*. 1 (71), с.8-11.

9. Грень Н.М., 2021д. Вік як ознака дискримінації: на прикладі Європейського суду з прав людини. *Журнал східноєвропейського права*, 84, с. 5-9.

10. Грень Н.М., 2021е. Світова правова політика щодо старіння населення: глобальні виклики в контексті Цілей сталого розвитку. *Право UA*, 1, с.20-24.

11. Жаровська І.М., Грень Н.М., 2021а. Глобальні виклики у сфері вікової дискримінації. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*, 2(30-8), с. 51-54. (Особистий внесок: оброблення та опис результатів дослідження, групування чинників, що прямо впливають на сучасну політику держави у сфері дискримінації, формулювання висновків).

12. Грень Н.М., 2021є. Тлумачення терміну «дискримінація» в сучасній юридичній науці. *Журнал східноєвропейського права*, 87, с. 46-50.

13. Грень Н.М., 2021ж. Гарантування правової політики недискримінації. *Juris Europensis Scientia*, 2, с. 17-20.

14. Грень Н.М., 2021з. Уповноважений з питань захисту від дискримінації: конституційний аналіз в контексті гарантування вікової рівності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 1, с. 114-117.
15. Грень Н.М., 2021и. Молодіжні рухи проти дискримінації за віком. *Юридичний науковий електронний журнал*, 4, с. 39-41.
16. Грень Н.М., 2021і. Порушення конституційного права на працю як прояв дискримінації віком. *Юридичний вісник*, 2, с. 92-97.
17. Грень Н.М., 2021ї. Розрізнення між поколіннями як підґрунтя дискримінації за віковою ознакою. *Європейські перспективи*, 2, с.10-14.
18. Жаровська І.М., Грень Н.М., 2021б. Генезис правової політики недискримінації. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»*, 4 (61), с. 47-53. (Особистий внесок: оброблення та опис результатів проведеного дослідження, групування історико-правових етапів розвитку видів дискримінації).
19. Грень Н.М., 2022б. Принцип недискримінації в європейських судових інституціях. *Європейське право*, 3, с. 27-32.
20. Грень Н.М., 2022в. Вікова дискримінація поза трудовою сферою. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”*, 4 (36), с. 46-50.
21. Грень Н.М., 2022г. Юридико-соціологічна характеристика дискримінації як форми соціальної девіації. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”*, 3 (35), с. 48-53.

1.3. Статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science

22. Blikhar V.S., Hren N.M., 2021. Age discrimination as a threat to the anthropological absolute of human being (using the pandemic crisis as an example). *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 20, p. 28–38. (Особистий внесок: оброблення та опис результатів проведеного дослідження).
23. Gren N., Hutsuliak O., Shai R., 2022. Models of quasi-judicial bodies providing protection against discrimination. *Pakistan Journal of Criminology*, 14 (2), p. 109-117. (Особистий внесок: класифікація позасудових органів протидії дискримінації, аналіз іноземного досвіду, формулювання висновків).
24. Gren N., Hutsuliak O., Dostdar R., Peresh I., Roshkanyuk V., 2022. Social and legal problems of discrimination by age in the medical field. *Cuestiones Políticas*. 40(74), p. 704-721. (Особистий внесок: формулювання методології, аналіз рівня дискримінації за віком серед медичних працівників та пацієнтів старшої вікової групи).
25. Hren N., Kelman M., Ryvovar M., Koval A., Melnyk Y., 2022. Human rights and current discriminatory manifestations (on the example of age discrimination in the social and communicative sphere). *The Age of Human Rights Journal*. 19, p. 71-91. (Особистий внесок: оброблення та опис результатів дослідження,

визначення напрямків дискримінації за віком у соціальній та комунікативній сфері, формулювання висновків).

2. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Грень Н.М., 2020г. Дискусійна практика США у сфері інституційних гарантій протидії дискримінації за віком. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р.)*. с. 20-22.

27. Gren N., 2020 The Age Discrimination in Employment Act (USA) *Научные исследования: парадигма инновационного развития: сборник тезисов научных трудов V Международной научной конференции (Прага, Чехия, 28 декабря 2020 года)*, с. 124-125.

28. Грень Н.М., 2021й. Європейські стандарти у сфері дискримінації за віком *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 22–23 січня 2021 року)*, с. 5-7.

29. Грень Н.М., 2021к. Передумови подолання дискримінації за віком *Science and civilization – 2021: materials of the XVII International scientific and practical Conference (Sheffield, 30 January-07 February 2021)*, с. 52-54.

30. Жаровська І.М., Грень Н.М., 2021в. Аспекти дискримінації осіб старшої вікової групи. *Національний та міжнародний механізми захисту прав людини: постмодерні тенденції розвитку, виклики та шляхи модернізації: збірник матеріалів тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. 0000К0иїв, 26 лютого 2021 р.)*, с.26-31 (Особистий внесок: оброблення та опис результатів дослідження, юридичне тлумачення старшої вікової групи, формулювання висновків).

31. Грень Н., 2021л. Судова практика іноземних держав у сфері дискримінації за віком. *Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Першої міжнародної науковопрактичної конференції (м. Львів, 21 травня 2021 р.)*, с. 228-230.

32. Грень Н.М., 2021м. Множинна дискримінація: до постановки проблеми *Правова наука і державотворення в Україні у світлі сучасних глобалізаційних викликів: історія, теорія, практика (до 25-ї річниці Конституції України): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь – м. Кривий Ріг, 11 червня 2021 р.)*, с. 139-141.

33. Грень Н.М., 2021н. Історія розвитку правових механізмів протидії дискримінації. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 22 червня 2021 р.)*, с. 237-241.

34. Gren N.M., 2021 Manifestations of discriminatory status of migrant children *Наука: теорія і практика – 2021: materialy XVII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Przemyśl, 07 - 15 sierpnia 2021 r.)*, с.58-59.

35. Gren N., 2021a. Discrimen: Nis sunt dracones. *Новини на научния прогрес – 2021: материали за XVII международна научна практична конференция (София, 17 - 25 август 2021)*, с. 70-72

36. Грень Н.М., 2021о. Удосконалення правового регулювання дискримінації за віком відповідно до європейських стандартів. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (присвяченої 30-тій річниці з дня проголошення незалежності України) (м. Ужгород, 23 серпня 2021 р.)*, с. 64-67

37. Грень Н.М., 2021п. Дискримінація як негативне соціальне явище *Роль періодичних юридичних видань у формуванні правової держави: зарубіжний досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21 жовтня 2021 р.)*, с. 55-58.

38. Грень Н., 2021р. Конституційний принцип рівності та недискримінації: аспекти співвідношення *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19 листопада 2021 р.)*, с. 70-71

39. Грень Н.М., 2021с. Затребувані конституційні зміни щодо дискримінації за віком *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя: матеріали XI міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (м. Львів, 28 грудня 2021 р.)*, с. 68-69

40. Грень Н., 2022д. Досвід Албанії у боротьбі з віковою дискримінацією: уроки для України *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 8 червня 2022 року)*, с.10-11.

41. Грень Н.М., 2022е. Методологічні аспекти дискримінації за віком *Право і суспільство в реаліях карантинного періоду: всеукраїнська науково-практична конференція (м. Київ, 24 лютого 2022 р.)*, с. 18-19

42. Грень Н.М., 2022є. Недискримінаційна вікова політика як запорука реалізації європейських правових стандартів *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (м. Львів, 11 листопада 2022 року)*, с. 39-41

43. Грень Н.М., 2022ж. Позитивний європейський досвід політики у сфері протидії віковій дискримінації *Осінні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXII: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2022» (м. Вінниця, 24 листопада 2022 р.)*, с. 125-127

44. Грень Н.М., 2022з. Дискримінація за віком в умовах війни. *Права людини в період збройних конфліктів: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 25-річчю Національному університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 року)*, с. 55-57.

45. Грень Н.М., 2022и. Європейські еталони інтеграційної політики у сфері правового регулювання вікової дискримінації. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: збірник матеріалів учасників Шостої міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25 листопада 2022 року)*, с. 85–87.

АНОТАЦІЯ

Грень, Н. М. Дискримінація за віком: правовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2023.

Дисертація присвячена розв'язанню науково-прикладної проблеми, що має важливе значення для правової науки та полягає у комплексному теоретико-правовому розумінні дискримінації за віком і формуванні належної правової політики протидії та запобігання віковій дискримінації.

На основі авторського методологічного інструментарію запропоновано власний понятійно-категоріальний апарат вікової дискримінації, що трактується як ситуація, в якій особа через свій вік зазнає обмеження у визнанні, реалізації прав, свобод, законних інтересів у будь-якій формі або до неї ставляться менш сприятливо, ніж би ставилися до особи іншого віку в порівняльній ситуації, та визначено основні характеристики вікової дискримінації.

Згруповано соціальні умови, що призводять до дискримінації за віком в сучасному глобалізованому суспільстві, в умовах пандемічних загроз та військових конфліктів.

Виокремлено загальні та спеціальні принципи правової політики недискримінації за віковою ознакою, котрі формують базис для нормативної діяльності держави, правореалізаційної та правозастосовної практики.

Наголошено на потребі введення в понятійно-категоріальний апарат термінопоняття «множинна дискримінація за віком», котру запропоновано тлумачити як дискримінацію особи чи групи осіб у будь-якій її формі та на основі будь-якої комбінації двох або більше підстав, однією з яких є вік, при цьому підстави накладаються одна на одну, підсилюючи негативні наслідки дискримінації.

Узагальнено вимоги, що можуть тлумачитися як законне посилення/легітимна мета дискримінаційної ситуації у трудовій сфері. Мотивовано потребу усунення дискримінації в Кодексі законів про працю України для групи осіб 28-34 років порівняно з молоддю іншої вікової групи, для цього запропоновано скасувати вказівку на конкретний вік, замінивши її терміном після завершення навчання для реалізації гарантією надання першого робочого місця.

Доведено, що додаткові гарантії праці неповнолітніх носять ознаки непрямой дискримінації, оскільки вони ставлять цю групу в дискримінаційну

ситуацію через утруднення під час працевлаштування, покладаючи на роботодавця додаткові обтяжливі зобов'язання;

У дисертації нормативний конструкт у сфері охорони здоров'я дітей визначаються як дискримінаційний, тому запропоновано внести доповнення до ч. 2 ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», яку слід викласти у такій редакції: «За письмовою заявою пацієнта віком від 16 років лікар за погодженням із керівником закладу охорони здоров'я може відмовити батькам (усиновлювачам), опікунам у праві отримання інформації про стан здоров'я дитини, якщо така відмова не впливатиме на медичні результати»; також визначено дискримінаційними за віковою ознакою норми про те, що особа до досягнення повноліття не може отримати медичну консультацію щодо безпечності статевих зносин, а вирішення питання з приводу генетичного тестування покладено на батьків.

Підтверджено, що застосування принципу «максимізації вигоди від лікування», котрий потребує урахування прогнозу виживання, фактично означає надання пріоритету молодим пацієнтам, тому зазначені норми мають ознаки непрямой дискримінації за віком. Доведено негативну національну практику прямої дискримінації у локальних медичних протоколах.

Детерміновано гарантії принципу вікової недискримінації як специфічний комплекс умов, засобів, методів та принципів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина в контексті недопущення порушення рівності за віковою ознакою та протидії порушення вікової дискримінації. Розкрито групи гарантій протидії віковій дискримінації: політичні; ідеологічні; соціальні; юридичні (нормативні, інституційні).

Виокремлено риси гарантій запобігання та протидії недискримінації за віковою ознакою в сучасній правовій реальності. Для вдосконалення нормативних правових гарантій запропоновано: внести зміни до Конституції України, де вік вказати не факультативною ознакою через поняття «та інше», а нормативно визначеною ознакою дискримінації; удосконалити процедуру експертизи нормативно-правових актів на предмет недопущення дискримінації; внести доповнення до законодавчої бази щодо загальної сфери дискримінації, зокрема в контексті гармонізації національного законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу; удосконалити інститут відповідальності за дискримінаційні дії, зокрема за віковою ознакою;

Згруповано інституційні гарантії запобігання та протидії дискримінації за віком у модельні групи; обґрунтовано потребу створення інституту Урядового уповноваженого у справах вікової дискримінації в Україні; розроблено основні завдання такого спеціального органу, які запропоновано впровадити у законодавство.

Ключові слова: дискримінація, ознаки дискримінації, вікова дискримінація, множинна дискримінації за віком, пряма дискримінація, непрямая дискримінація, протидія дискримінації, запобігання дискримінації, гарантії протидії віковій дискримінації, діти, особи літнього віку.

ANNOTATION

Hren N. Age discrimination: legal aspect - Manuscript.

Dissertation for a Doctor Degree in Legal Sciences, specialty 12.00.01 - Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines - Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to solving a scientific and applied problem of great importance for legal science, which is a comprehensive theoretical and legal understanding of age discrimination and the formation of an appropriate legal policy to combat and prevent age discrimination.

Based on the author's methodological tools, the author proposes her own conceptual and categorical apparatus of age discrimination. The social conditions that contribute to age discrimination in today's globalized society, in the context of pandemic threats and military conflicts are grouped.

The author distinguishes general and special principles of legal policy of non-discrimination on the basis of age, which form the basis for the state's regulatory activities, law enforcement and law application practice.

The author positions the need to introduce the term "multiple age discrimination" into the conceptual and categorical apparatus. The author determines the guarantees of the principle of age non-discrimination and reveals the groups of guarantees for combating age discrimination: political; ideological; social; legal (regulatory, institutional).

The author identifies the features of guarantees of non-discrimination on the basis of age in the modern legal reality and suggests improvements to the regulatory legal and institutional guarantees.

Key words: discrimination, signs of discrimination, age discrimination, multiple age discrimination, direct discrimination, indirect discrimination, combating discrimination, prevention of discrimination, guarantees of combating age discrimination, children, elderly persons.